

Pázmány életében harmincnégy éven keresztül jelentek meg művei nyomtatásban, s alig akad közöttük, amelyiknek elején, végén ne találánk „üzenetet”, olvasó(k)hoz, mecénáshoz szóló ajánlást, előljáró levelet, intést, egy rövid tájékoztatást, az adott mű sommájának bemutatását. Ezen praelimináris szövegek jellegzetességeit Hargittay Emil vizsgálta, aki Pázmány irodalomszemléletének megnyilvánulásait mutatta be a könyvajánlásokban, az elő- és utószavakban.² Felhívta a figyelmet az ezekben a szövegekben rejlő lehetőségekre, azok kiaknázatlan voltára, s felveti a tipizálás szükségességét, műfajszempontú vizsgálódását is. Jelen dolgozatban Hargittay Emil nyomában járva a praelimináris szövegek közül elsősorban a címében is az Olvasóknak szánt szövegeket, s azok sajátosságait vizsgálom, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy azokra a talán minket is érintő kérdésekre helyezzem a hangsúlyt, amelyek kimutathatóan Pázmány számára is nagy jelentőséggel bírtak.

A harmincnégy év alatt húsz alkalommal jelent meg magyar nyelvű munka, az *Imádságos könyv* négyszer, a *Kalauz* háromszor, a többi mű önállóan csak egyszer.³

Az ezekben a kiadásokban található bevezető szövegeknek alapvetően két típusa van. Az első esetében a hangsúly Pázmány és a címzett közötti kapcsolatra világít rá. Három tipikusnak mondható példa: *Az nemzetes, es beocsülletes Kapi Anna azzoninak, az tekintetes hethesi Pethe Lazlo, ormosd vara szabad vra, es cziaszar eo felseghe, mezei hadnaggia, szerelmes hazas tarsánac, nekem tisztelendo azzoniomnak. az Vr Istentül bodogh hoszu életet, es eoreoc dücseosseghet, kiuanoc.*⁴

¹ A szerző az MTA PPKÉ Barokk Irodalom és Lelkiségtörténet Kutatócsoport munkatársa. Kutatásait az MTA Bolyai ösztöndíja támogatja.

² HARGITTAY Emil, *Irodalomszemlélet Pázmány előszavaiban és könyvajánlásaiban* = Uő, *Filológia, eszmetörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Bp., Universitas, 2009 (Historia Litteraria, 25), 191–197.

³ Tehát a Kalauz függelékeként ismét megjelent művek így irrelevánsak. ADONYI Judit–MACZAK Ibolya, *Pázmány Péter bibliográfia 1598–2004*, Piliscsaba, 2005 (Pázmány Irodalmi Műhely – Bibliográfiák, Katalógusok, 1).

⁴ PÁZMÁNY Péter, *Keresztyéni imádságos könyv. Grác, 1606*, kiad. KÖSZEGHY Péter, tan. LUKÁCSY Sándor, Bp., Balassi–MTA Irodalomtudományi Intézete, 1993 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 28), †2[r]. (Továbbiakban: *Imádságos könyv*, 1606/1993.)

Szintén jellemző: *Előljáró Levél. Alvinczi Péternek Egység, Üdvösség,*⁵ illetve egy harmadik példa, egy klasszikus: *Keresztény Olvasónak Istentül minden jót kívánok.*⁶

A másik típus esetében a hangsúly a kiadott művön van, ezek célja a megjelent munka bemutatása, a tartalom rövid összefoglalása, magyarázat, korabeli tárgymutató közreadása, a mű felépítésének rövid ismertetése. Néhány példa: *E keönyvbe foglalt imadsagoknak mvutato tablaia.*⁷ *Ez keönyvben foglalt tudomanyinak sommaja.*⁸

Az első típusnak két fő csoportja van, az egyiket jellemzően ajánlásnak szoktunk nevezni, ennek címzettje néhány kivételtől eltekintve egy, de előfordul, hogy több konkrét személy, talán a legfontosabb jellegzetessége, hogy valami módon kapcsolatba hozható a megjelent művel, akár annak mecénása, akár ötletadója, mindenestre a mű létrejöttében szerepe van. A másik csoportot az általánosságban az olvasóknak szóló szövegek alkotják. Ezek az írások a legváltozatosabbak témájukat, hosszúságukat tekintve, s jelen dolgozat is elsősorban ezekre koncentrált.

Ilyen jellegű szöveg tíz mű kiadásában található.⁹ Ami első pillanatra szembeötlő, hogy leggyakrabban a protestánsok kerülnek szóba, két mű, az *Imádságos könyv* harmadik, illetve negyedik kiadása,¹⁰ valamint a Kempis-fordítás kivételével valamennyi olvasóknak szánt írásában megemlíti őket. (Minthogy e két kivétel kegyességi munka, talán nem is szorul magyarázatra, miért éppen ezen írások olvasóinak nem szól az Új Atyafiakról.)

A protestánsokkal összefüggésben elmondottak alapján derül ki Pázmány véleménye a plágiumról, a szövegkritika fontosságáról, a szerzői felelősségről.

⁵ PÁZMÁNY Péter, *Az calvinista predikátorok ingyenes erkölcsű tekkelltettségének tüköre*, s. a. r. RAPAICS Rajmond = PPÖM, V, 1900, 31–32. (Továbbiakban: *Kálvinista tükör*.)

⁶ PÁZMÁNY Péter, *Keresztényi Felelet a megdűcsöült szentek tiszteletirül, értünk való könyörgésekrül és segítségül hívásokrul*, s. a. r. KISFALUDY Árpád Béla = PPÖM, II, 1895, 337. (Továbbiakban: *Keresztényi Felelet*.)

⁷ *Imádságos könyv*, 1606/1993, †5.

⁸ PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyága és rövid intés a török birodalomrul és vallásrul (1605)*, s. a. r. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter művei, 2), 32:1–2. (Továbbiakban: *Tíz bizonyág*.)

⁹ A tíz mű a következő: *Kálvinista tükör*; *Imádságos könyv*, 1606/1993, *Tíz Bizonyág*, illetve: PÁZMÁNY Péter, *Az nagy Calvinus Jánosnak Hiszek-egy-Istene...*, s. a. r. RAPAICS Rajmond = PPÖM, II, 1895, 693–776. (Továbbiakban: *Az nagy Calvinus*.) PÁZMÁNY Péter, *Keresztény Imadsaagos keönyv*, Pozsony, 1610. PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus: Igazságra vezérő kalauz*, s. a. r. KISS Ignác = PPÖM, III, 1897, I–VIII; PPÖM, IV, 1898. (Továbbiakban: *Kalauz*.) PÁZMÁNY Péter (ford.), *Kempis Tamásnak Christus követéséről négy könyvvel*, s. a. r. KISFALUDY Árpád Béla = PPÖM, I, 1894, 201–370. PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Pozsony, 1625. PÁZMÁNY Péter, *A Sz. Írásrül és az Anyaszentegyházzrül két rövid könyvecskék*, s. a. r. DEMKÓ György = PPÖM, V, 1900, 343–469. (Továbbiakban: *A Sz. Írásrül és az Anyaszentegyházzrül*.) PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Pozsony, 1631. PÁZMÁNY Péter, *A római Anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-néhány innepekre rendelt evangeliomokrül predikációk...*, s. a. r. KANYORSZKY György = PPÖM, VI, 1903, VII, 1906. (Továbbiakban: *Predikációk*.)

¹⁰ Az első kiadásban nincs olvasónak szánt írás, a másodikban van, ami a nevezetes Mihálykó János elleni méltatlankodást tartalmazza.

Első és legfontosabb feladata egy szerzőnek, az alapos felkészültség, hiszen készületlen és mosdatlan kézzel nem nyúlhat a dolgokhoz,¹¹ ahhoz, hogy egy témát értőn és érthetőn tudjon előadni, alapos előkészülettel széles körű ismeretre kell szert tennie. Pázmány maga is sok „üdötül fogva” olvassa az Új tanítók írásait, avégre, hogy minden tudományoknak és „róka lyukoknak” végére mehessen.¹² Több esetben hangsúlyozza, hogy a megfelelő kiadású könyvekből kell tájékozódni, az eredeti források használata elengedhetetlen. Az Új Atyafiak irodalmának megismerése esetén ez Luther, Calvinus és egyebek tulajdon könyveinek használatát¹³ jelenti. Nemcsak használatát, hanem az abban találtak tiszteletben tartását is, hiszen kiemelten fontosnak tartja Pázmány, amit Lipszében, Wittenbergben, Jénában, Bázelben, Genfben nyomtattak, azt ő is „úgy olvassa”.¹⁴ Talán az egyik legfontosabb, mindenesetre Pázmány számára a legérzékenyebb kérdésnek tűnik, hogy nemcsak olvassa, de amikor azokat idézi, pontosan tegye azt: „senkire semmit nem fogoc, hanem a mit en magam, az eonneon irasokbul fel iegzettem, csak azt irom.”¹⁵ Az újítók írásait el nem változtatta, nevük alatt semmit ki nem adott. Egyik igen gyakori vádja a protestánsokkal szemben éppen ez, sőt a Lutherista Doctokra hivatkozik,¹⁶ mivel ők maguk is nehezményezik, hogy Luther halála után annak írásából sokat elhagytak, elváltoztattak. Mert a tévelygők szokása, hogy más ember nevével könyveket írjanak, és elváltoztassák az hívek írásait.¹⁷ Ez a gondolat később is többször visszatér az olvasóknak szánt levelekben még azelőtt, s azt követően is, hogy Mihálykó János éppen az ő sérelmére követte el a forrásmegjelölés nélküli szövegátvételt, ami ellen végig oly határozottan föllépett. Ezek fényében jobban érthető, és már-már nyilvánvaló, hogy Pázmány az *Imádságos könyv* 1610-es kiadásának olvasókhöz szóló írásában nem a pillanatnyi személyes sértettség okán, hanem egy az írói munkásságát végigkísérő elv megsértése miatt tette szóvá az eperjesi prédikátor ténykedését, s az „azt enyimnek el nem ismerem” kifejezés nem csupán a „kölcsonvétel” eredményére, hanem főként a Mihálykó-féle írói, szerzői habitusra vonatkozik.

„Lopva semmit nem vettem” közli a prédikációs kötete olvasóival, de nemcsak hangoztatja, ha valakitől idéz, feljegyzí a „könyvnek karéjára”, minémű könyvben és mely helyen találta azt.¹⁸ Tehát nemcsak az eredetinek megfelelően idéz, de közli lelőhelyének forrását is. Ez azért fontos, mert írásainak nagy része sokszor mások művein alapszik, mint szerző sok esetben nem a föltalálást, új dolgok megfogalmazását tekinti elsődleges feladatának, hanem a már meglévő ismeretek saját

¹¹ *Kalauz*, III, 6.

¹² *Tíz Bizonyosság*, 25:45. A prédikátorokat is erre inti: „szorgalmatos tanulással készüljetek”. *Prédikációk*, VI, XXX.

¹³ *Kalauz*, III, 8.

¹⁴ *Tíz bizonyosság*, 25:16–17.

¹⁵ *Uo.*, 24:30–25:1.

¹⁶ *Uo.*, 26:1.

¹⁷ *Uo.*, 25:17–19.

¹⁸ *Az nagy Calvinusnak*, 698.

szempont szerinti rendezését. E gondolat egyik első megfogalmazása a közismert „pókháló – lépes méz” hasonlat,¹⁹ amit később is megfogalmaz: „magam gondolatit és ujomból szopott dolgokat nem irok, Isten Könyvéből, az Anyaszentegyház Doktorinak írásából vettem tanításimat.”²⁰ Szerzőnek lenni tehát azt jelenti, hogy „a sok írások tengeréből egybeszedni, értelmesen megválogatni, rendbe hozni, helyesen kimondani a régi bölcsektől ismert igazságokat: új munka és a mi dolgunk,”²¹ de – és ez a kulcsfontosságú kitétel – „magamnak is megengedem, hogy valamit hozzáadgyak, változtassak, elhadgyak, mert nem szolgáljak, hanem egyezőjök vagyok a régieknek.”²²

Az olvasókhöz írt levelekből az is kiderül, mire kell ügyelni mindezek során. Igaz erre vonatkozóan nem ad sokféle tanítást, viszont azokat gyakran ismétli. Az egyik legtöbbször előforduló intelem, a rövidségekre való törekvés.²³ Egy-két módszert is ajánl, hogy a szerzők az olvasókkal könnyebben megértessék mondanójukat, egyik ilyen a szillogizmusok használata, s ismét az elődökre hivatkozik, hogy maga Krisztus sokszor követte a bizonyítás ilyen formáját.²⁴ S valóban, maga Pázmány is alkalmazza, például az egyik olvasóknak szánt írásában, amikor arról ír, milyen a jó tanító. Az érvelés lényege, hogy a csalatkozhatatlan tanítótól (akit Isten hagy a földön) bizonyosan meg lehet tanulni, melyik az igaz magyarázása Isten szavainak, a Szent Írás igaz értelmének, akkor a híveknek nem kell fejüket több dologban fárasztani, elég, ha a csalatkozhatatlan tanítót hallgatják, s ez által véget lehet vetni minden vallás körüli bizonytalanságnak. Ezt követően írja Pázmány: „Azért valaki eligazodik azokban, mellyeket e két könyvben foglaltam, mindgyárt minden versengésnek végét éri.”²⁵ Ezt a hiányos szillogizmust kiegészítve a hiányzó premisszával (enthüméma alkalmazásakor a nyilvánvaló, közismert premisszát szokás elhagyni), röviden így lehet összefoglalni:

- premissza 1: A csalatkozhatatlan tanító (tanításai) írásai véget vetnek a vitáknak
- premissza 2: Pázmány csalatkozhatatlan tanító.
- konklúzió: Pázmány (tanításai) írásai véget vetnek a vitáknak.

Pázmány „szerényen” tehát nem mondja ki a második premisszát, de egyértelműen benne van a szövegben, s ezt az „alázatot” tovább fokozza azzal, hogy az olvasó feladata (valójában képességének kérdése), hogy megértse Pázmány tanítását. Ez a rész tűnik legmarkánsabbnak valamennyi olvasóhoz szóló levél közül, s talán nem is véletlenül. Ezt a művet szeretett Bihar Vármegyéjének ajánlotta, aki az Újítók nyomán halad, s Pázmány őszinte megértést tanúsít e tévedés, eltévelyedés láttán, és

¹⁹ *Kalauz*, III, 6.

²⁰ *Prédikációk*, VI, XXII.

²¹ *Uo.*

²² *Uo.*, XXIII.

²³ „mentül rövidebben és kerekb szóval lehet,” *Keresztyéni felelet*, 339. „mennél világosb rövidséggel lehet,” *A Sz. Írásról és az Anyaszentegyházról*, 354.

²⁴ *Kalauz*, III, 10.

²⁵ *A Sz. Írásról és az Anyaszentegyházról*, 354.

ő, a fiú, szinte atyái védő kezét nyújt szülőföldjének „csalóka hitetői” ellen, s könnyen lehet, hogy saját auctoritasának burkolt hangoztatásával próbálta buzdítani őket, hogy olvassák el a nekik ajánlott könyvet, ami ugyan némi fáradsággal jár, de ne habozzanak egy kis munkát elvégezni üdvösségük érdekében. Azért is szokatlan ez a szinte kimondott magabiztoság, mert (amellett, hogy Pázmány mindig roppant magabiztos), egyéb helyeken rá is jellemző a szerzők sajátjaként ismeretes toposz, mely szerint „vékony tehetsége” volna, továbbá, hogy feledékenység vagy tudatlanság miatt lehet, hogy valamit „nem ejt helyén” írásában, illetve, egy nagyon szép megfogalmazása ugyanennek: „ha tőhegyel nem illetem mindenütt a tárgyat” az nem annak erőtlenségéből, hanem az „én késedelmességemből és vékony értékemből” való fogyatkozás miatt van.²⁶

A toposz-szerű megjegyzések mellett előfordulnak olyan szavak, mondatok is, amelyekből dekódolhatjuk Pázmány üzenetét nemcsak a jó szerzőre, de a hivatását betöltő igaz emberre vonatkozóan is. Ilyen erény az állhatatosság, a jó ügy iránt való megingathatatlan elkötelezettség: „Akár jó s akár gonosz nevem légyen érette, de holtig el nem állok az igazság ótalmátul”²⁷

Végezetül még egy üzenet: „mert csak az tudja, aki nyomtat, mely nehéz...”²⁸

²⁶ *Kalauz*, III, 6.

²⁷ PÁZMÁNY Péter, *Az igazságnak győzedelme, melyet az Alvinczi Péter tükörében megmutatott Pázmány Péter*; s. a. r. RAPAICS Rajmond = PPÖM, V, 1900, 56.

²⁸ *Kalauz*, III, 8.

